

АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ ІЗ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті розглядається проблема сучасної вузівської лекції з зарубіжної літератури. Визначаються завдання, типи, структура лекції та прийоми активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів. Ключові поняття: інформативна лекція, проблемна лекція, проблемна ситуація, пізнавальна діяльність, професійно-навчальна діяльність.

У сучасному вузівському навчальному процесі лекція відіграє важливу роль в організації навчально-виховного процесу. Основне завдання сучасної лекції - розвиток навчально-пізнавальних інтересів студентів, пробудження активної діяльності, формування самостійного наукового і професійно-творчого мислення. Сучасна лекція – це активна співтворчість, співроздуми лектора і аудиторії, "двох суб'єктів, кожен з яких є носієм активності і передбачає її в своїх партнерах" [1:82].

Сприйняття лекції з зарубіжної літератури – складний вид розумової діяльності, який вимагає від студентів певних волевольних зусиль, одночасного напруження пам'яті, уваги, мислення, уяви, почуттів.

Звісно, що питання удосконалення цієї форми навчання в сучасних умовах інтенсивного розвитку вищої школи має особливе значення. Однак слід зазначити, що лекції з зарубіжної літератури в педагогічних вузах поки що приділяється недостатньо уваги, вона не стала предметом серйозних досліджень учених-методистів, надзвичайно мало висвітлюється це питання на сторінках фахових журналів.

Хоча в педагогіці і методиці вищої школи питання впровадження в навчальний процес сучасних лекційних форм знаходиться у полі зору багатьох дослідників. Так, А. Яковцова, А. Вербицький, Н. Алексєєва, В. Сергєєв стверджують, що такі форми як *лекція-бесіда*, *лекція-ділова гра*, *лекція-вдвох*, *лекція-візуалізація* (з використанням опорних сигналів) допомагають включити студентів до активного засвоєння предмета, створити атмосферу діалогічної взаємодії, творчого спілкування, творчого пошуку, творчого ставлення до професійних знань. Саме на таких лекціях викладач має змогу враховувати особистісну значущість матеріалу, який подається [2].

Чаплицька Г.В., аналізуючи різні форми лекційних занять, стверджує, що "лекція-ділова гра ... сприяє розкріпаченню, невимушеності та комфортності кожного студента, дозволяє їм вийти за межі поведінкових стереотипів. Емоційність, спонтанність гри дозволяють органічно включити студентів у мислєтворчий процес, дають їм можливість виявити особистісні якості, виявити рівень педагогічних знань і умінь, створюють умови для ділового співробітництва викладача і студентів" [3:87].

Вербицький А. пропонує активно використовувати у практиці викладання *лекцію-вдвох*. Вона, зазначає автор, виявляє особистісні якості викладача як професіонала у своїй предметній області і як педагога значно яскравіше і глибше. Проведення такого типу лекцій має найбільший ефект, коли моделюються реальні професійні ситуації обговорення теоретичних питань із різних позицій.

Вчені Підкасистий П.І., Фрідман Л.М., Гарунов М.І., Алексюк А.М. стверджують, що на сучасному етапі на особливу увагу заслуговує *проблемна лекція*, яка почала широко впроваджуватись у вищій школі ще у 80-і роки і не тільки не втратила своєї значущості, а, навпаки, є більш ефективною порівняно з іншими, тому що дозволяє пробудити активність студентів, органічно пов'язана з їх науковими інтересами, розвиває творче відношення до навчального матеріалу [4:325-327]. *Проблемна лекція* суттєво відрізняється від *інформативно-повідомляючої*. Суть її полягає у створенні лектором проблемної ситуації з характерним внутрішнім протиріччям, яка вирішується ним з участю студентів.

На сьогодні існує кілька підходів до проведення лекційних занять із зарубіжної літератури.

Перший, це коли під час лекцій студенти здійснюють такі види пізнавальної діяльності:

- сприймають матеріал, який подає їм викладач;
- співвідносять його з тими знаннями, які вони вже мають;
- "перекладають на свою мову", тобто конспектують;
- запам'ятовують певну частину матеріалу (за даними соціологів та психологів, більша частина матеріалу забувається відразу після лекції, а об'єм матеріалу, що запам'ятався коливається від 30% до 60%).

Така лекція не вирішує завдань, які стоять перед вищою школою на сучасному етапі. У ній знаходить відображення хоч і суттєва, але одностороння діяльність – діяльність викладача, і не знаходить відображення діяльність викладача і студента. Отже, під час такої лекції пізнавальна діяльність студента має переважно репродуктивний характер. Викладач на такій лекції прагне подати якнайбільше інформації, як правило він вимагає від студента ретельного ведення конспектів, перевіряє їх і опитує за матеріалами своїх лекцій. Засвоєння знань на таких лекціях відбувається на рівнях знайомства і відтворення.

Така схема практично повністю пригнічує творчий потенціал студента, його спроби виявити самостійність у вирішенні тих чи інших проблем. Вона зорієнтована виключно на засвоєння якомога більшого об'єму знань. Таку лінію умовно можна назвати "кількісною". Викладач керується принципом: чим більше записали на лекції, тим більше питань можна розглянути на практичних чи семінарських заняттях.

На жаль, доводиться констатувати, що подібний підхід до проведення лекцій із зарубіжної літератури переважає у педагогічних вузах.

Така ситуація обумовлена кількома причинами. Зазначимо кілька з них. По-перше, у той час, коли в середніх навчальних закладах України вже понад десять років функціонує самостійний предмет зарубіжна література, а в педагогічних вузах введена спеціальність "вчитель зарубіжної літератури", все ще не вироблені нові підходи до викладання предмета в цілому.

По-друге, існує небезпечна точка зору, що в педагогічних вузах необхідно розвивати тільки шкільну методику, а вузівська методика в значній мірі індивідуальна, тому немає необхідності приділяти їй багато уваги.

По-третє, відсутність конкретних рекомендацій щодо вирішення комплексу складних методичних завдань призводить до того, що викладачі зрілого віку, які мають великий досвід роботи, глибокі професійні знання, вже не прагнуть щось змінювати; викладачі середнього віку намагаються втілювати нові технології навчання індивідуально, але це виходить не завжди вдало і професійно; молоді викладачі у своїй більшості лише наслідують тих, у кого вони вчилися.

По-четверте, відсутність сучасних підручників із зарубіжної літератури для студентів педагогічних вузів спокушає викладачів включати якомога більше матеріалу інформативного характеру і віддавати перевагу моделі навчання "лекція – конспект".

Але сьогодні, в умовах особистісно-зорієнтованого навчання, необхідно використовувати "якісно" нові методи проведення лекційних занять. Тому перевагу слід надавати другому підходу, коли матеріал викладається проблемно, коли викладач підпорядковує матеріал вирішенню конкретної проблеми. У цьому разі студенти не тільки сприймають, відтворюють думки лектора, але й здійснюють продуктивну діяльність, а саме: виконують те чи інше завдання, співставляють різні точки зору та ін. На такій лекції діяльність студентів набуває пошукового характеру, що дозволяє забезпечити глибоке осмислення і розуміння навчальної інформації. Такий підхід забезпечує активізацію уваги аудиторії, встановлення більш тісних зв'язків між лектором і студентами, розуміння необхідності засвоєння знань, емоційний фон. Розумне використання на лекціях елементів практичних завдань дозволяє підняти її з рівня репродуктивної на рівень продуктивної.

Аналіз педагогічної, методичної літератури, соціологічних досліджень [5; 6] дозволяє стверджувати, що активізації пізнавальної діяльності студентів на лекціях сприяють такі прийоми:

- Приведення фактів із практичної діяльності самого лектора ("апеляція до особистого досвіду").
- Прийом "співпереживання".
- Прийом "парадоксальної ситуації".
- Апеляція до безпосередніх вражень.
- Прийом критичного оцінювання.
- Прийом "зараження сміхом".
- Прийом риторичних питань.
- Створення творчої атмосфери та піднесеного настрою.
- Прийом логічних пауз.
- Зв'язок історії питання з сьогоденням.
- Прийом емоційного впливу.
- Цікавий, інтригуючий початок.
- Створення ситуації утруднення та проблемних ситуацій.
- Контрастне зіставлення точок зору.
- Активізація фантазії, уяви.
- Використання ТЗН і наочності.

Опираючись на дослідження вчених-педагогів та на практику викладання літератури в педагогічних вузах, можна виділити такі види сучасних лекцій із зарубіжної літератури:

- проблемна лекція;
- лекція-конференція;
- лекція "відкритих думок";
- лекція з елементами діалогу;
- бінарна лекція;
- лекція з елементами дискусії;
- лекція з елементами самостійної роботи студентів.

Активна позиція студентів під час таких лекцій може створюватись такими шляхами:

1. Для того, щоб студенти не лише механічно записували матеріал, але й засвоювали його, необхідно розробити план-схему (технологічну карту) лекції і запропонувати її для використання. У ній мають бути зафіксовані:

- тема, план, основна й додаткова література, теоретичні поняття;
- головні положення, формулювання, точки зору, на які необхідно звернути увагу;
- прізвища письменників, назви творів, які незнайомі студентам та ті, які важко сприймаються на слух і при написанні яких студенти припускаються помилок;
- значення, яке має вивчення даного матеріалу у їх подальшій професійній діяльності (що викладається у школі, як матеріал відображений у шкільних програмах і т. д.);
- чітко визначено, що повинні студенти знати, вміти, якими навичками повинні оволодіти;
- завдання, що активізують роботу студентів на лекції та сприяють осмисленому і цілеспрямованому сприйняттю матеріалу.

Наводимо кілька прикладів завдань, які можуть бути введені до таких планів-схем.

Тема: Розвиток зарубіжної літератури ХХ століття.

Питання: Основні етапи розвитку літератури ХХ століття.

Перший період	Другий період	Третій період	Запитання для роздумів. Завдання.
1871-1917. Від Паризької комуні до Великої жовтневої революції	1914-1945. Література між двома світовими війнами.	1945-1970 Література періоду "холодної війни".	Чи правомірним є такий підхід?
1871-1914. Від Паризької комуні до першої світової війни.	1914-1945. Література між двома світовими війнами.	1945-1985. Література післявоєнного періоду.	Чи можна вважати (чому?), що історичні події 1871, 1917, 1945, 1985 років мали вагомий вплив на розвиток літератури усіх країн?
У даному випадку періоди розвитку літератури ХХ століття визначаються відповідно до історичних чинників, у хронологічній послідовності, кожен період пов'язаний з конкретними історичними подіями, які обумовлювали виникнення сюжетів, тем, образів, породжували розмаїття форм художнього зображення навколишнього світу.			

Перший період	Другий період	Запитання для роздумів.
1910-1940-і рр.	1950-1990-і рр..	Що покладено в основу такого визначення етапів розвитку літератури ХХ століття?
?		

Тема: Загальна характеристика літератури романтизму.

Питання: Поняття про романтизм як літературний напрямок і стиль.

Визначення поняття "романтизм"	Запитання для роздумів
Романтизм – 1) у широкому значенні слова художній метод, у якому домінуючою є суб'єктивна позиція письменника по відношенню до зображуваних явищ життя; 2) літературний напрямок у європейських літературах на початку ХІХ століття. (Словарь литературоведческих терминов / Ред.сост.: Л.И. Тимофеев и С.В. Тураев. – М.:Просвещение,1974. – С332).	Друге визначення потребує уточнення. Чому? Чи можна стверджувати (і чому?), що поділ літератури ХІХ століття, як було в радянському літературознавстві, на добу романтизму (к.ХУІІІ-перша третина ХІХ ст.) і добу реалізму (середина і друга половина ХІХ ст.) не відповідає реальному літературному процесу?

У ході лекції студент доповнює матеріал, який зафіксований у плані-схемі, необхідними для більш глибокого розуміння фактами, аргументами. Це створює таку психологічну ситуацію, коли студент не боїться, що він не встигне щось важливе записати. Студент осмислено сприймає матеріал, має можливість слідкувати за ходом думки викладача, за логікою подачі матеріалу, а викладач має можливість визначити той матеріал, який студентам незрозумілий, нецікавий і т.д.

2. Визначення випереджальних завдань. У планах визначається той обсяг роботи, який повинні виконати студенти, готуючись до наступної лекції (познайомитись з монографією, біографією письменника, прочитати матеріал підручника, художній твір тощо), адже спілкування з аудиторією, якій знайома проблема (хоча б поверхово), більш продуктивне. Тим більше, що у шкільній методиці викладання зарубіжної літератури питання випереджального домашнього завдання вже давно вирішено позитивно. У такій ситуації студент із об'єкта перетворюється в суб'єкт (створюється ситуація суб'єкт-суб'єктних відношень) не тільки навчально-пізнавальної, а, насамперед, навчально-професійної і професійно-педагогічної діяльності. Попереднє знайомство студентів з матеріалом допомагає створити ситуацію співробітництва, уникнути необхідності проговорювати повну інформацію (а інколи, навіть, знайти сюжетом). Отже, пропонуючи студентам познайомитись з певним матеріалом, викладач створює "інтелектуальний фонд" для проведення лекції, а якщо студент інтелектуально готовий сприймати лекцію, вона із пізнавальної перетворюється на професійно-навчальну.

3. Перевірка рівня обізнаності студентів із даної теми. На початку лекції протягом 5-7 хвилин це може бути обмін інформацією для з'ясування абсолютно незрозумілих питань. У кінці лекції викладач має відвести час для оцінки матеріалу.

При такому підході до викладу матеріалу на лекційних заняттях мета полягає не в тому, щоб подати якомога більше матеріалу, а озброїти студентів розумінням основних проблем теми, підготувати їх до самостійної роботи над темою.

Отже, сучасна лекція з зарубіжної літератури у педагогічних вузах має виконувати такі функції:

- інформативно-пояснювальну;
- пізнавальну;
- методологічну;
- виховну;
- професійно-орієнтовну;
- розвивальну;

- оціночну;
- спрямовуючу;
- організуючу.

Важливими чинниками на сучасній лекції з зарубіжної літератури є:

1. Формування навчально-пізнавальних інтересів.
2. Відповідність змісту лекції останнім дослідженням науки.
3. Систематичний і послідовний виклад матеріалу у відповідності до поданого плану.
4. Зв'язок теорії й практики (відображення теоретичних положень у конкретних літературних творах).
5. Стимулювання до самостійної роботи (окремі питання лектор не розглядає, але звертається до цього матеріалу на наступній лекції).
6. Викладення власних думок лектора (при цьому не повинні ігноруватись інші точки зору).
7. Розумне вкраплення в лекційний матеріал моментів для зняття стомленості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Каган М.С. Человеческая деятельность / Опыт системного анализа. – М., 1974. – С.82.
2. Яковцова А.Ф. Лекция в высшей школе. Текст лекции. – Х., 1996. – 21 с
3. Чаплицька Г.В. Формування умінь і навичок студентів у процесі творчої діяльності // Гуманізація навчально-виховного процесу. Науково-методичний збірник. – Слов'янск, 2003. – Вип.19. - С.85-88.
4. Психолого-дидактический справочник преподавателя высшей школы. – М., 1999. – 354 с.
5. Лекция в вузе и развитие познавательной активности студентов: Материалы научной конференции. – Казань, 1975. – 90 с.
6. Шляхи активізації пізнавальної діяльності в процесі лекцій // Гуманізація навчально-виховного процесу. Науково-методичний збірник. – Слов'янск, 1997. – Вип..2. – С.6-10.

Матеріал надійшов до редакції 9.01.2004 р.

Бабенко В.Н. Активизация учебно-познавательной деятельности студентов во время лекционных занятий по зарубежной литературе.

В статье рассматривается проблема современной вузовской лекции по зарубежной литературе. Определяются задачи, функции, типы, приемы активизации учебно-познавательной деятельности студентов. Ключевые понятия: информационная лекция, проблемная лекция, проблемная ситуация, познавательная деятельность, профессионально-учебная деятельность.

Babenko V.N. Stepping up the Educational and Cognitive Activity of Students at Lectures on Foreign Literature.

The article deals with the problem of the contemporary lecture on foreign literature in higher educational establishments and defines the types, the functions, the structure and the ways to step up students' educational and cognitive activities . Key words: informative lecture, problematic lecture, problematic situation, cognitive activity, professional-educational activity.